

Zaključek

Poglabljanje iz dramatike vključuje dramsko gradivo, ki je organizirano v tematske kroge, tako da upošteva tematski kriterij, kriterij aktualnosti in interes učencev za pojave v sodobni slovenski dramatiki.

V besedilih sodobne dramatike učenci odkrivajo aktualne probleme, s katerimi se istovetijo, izluščijo odgovore za svoje osebne stike in spoznavajo osebnosti, ki so jim lahko moralni vzori. Konfrontacija likov sodobne drame z liki klasične drame razvija pri učencih smisel za zgodovinsko presojanje literarnih pojavov. Poglabljavci so redni obiskovalci vseh dramskih predstav (v Trstu in Ljubljani) in torej nosilci gledališke kulture na šoli.

Vida Medved-Udovič
Gimnazija v Kopru

Ocene in poročila

Prispevek k metodiki literarne vzgoje

Dve publikaciji Janeza Rotarja (Povednost in vrsta, Ljubljana 1976 in K umevanju pripovedništva, Ljubljana 1978) rasteta iz avtorjevih pedagoških izkušenj, pridobljenih na pedagoških akademijah in na filozofski fakulteti. Ukvarjata se z interpretacijo teksta; v odnos umetnik – literarno delo uvrščata še tretjega činitelja – sprejemalca. Medtem ko vsebuje delo primere interpretacij posameznih tekstov, predstavlja druga knjiga nekatera teoretična izhodišča.

Povednost in vrsta se osredotoča na književne vrste osnovnošolskega čtiva (pravljice, balade, basni, povesti). Posveča se v precejšnji meri ljudskemu slovstvu in prek neanonimne pravljice (Andersen) prehaja k modernim vrstam mladinske književnosti (Kästner, Bevk). V uvodnem poglavju (Socialno-psihološka ozadja nekaterih fenomenov tradicionalne pravljice) razmišlja avtor o pravljici v zvezi s psihološko in socialno izkušnjo današnjih otrok, ki je drugačna od skustvenih osnov prejšnjih generacij. Otrok v današnjem času več ne vznemirjajo nevrotično fantastična pravljčna bitja, pozna jih že iz animiranih filmov in torej v njem ne vzbujajo groze. S psihološko-sociološkega vidika pa bodo problematični tisti pravljčni dogodki, kjer je v ospredju disharmonično družinsko okolje, ki socialno izkušnjo otroka prizadeva bolj neposredno: pravljice o razpadli družini ali o nerazumevanju v njej. V primeru, da je otrok iz nepopolne ali razdvojene družine, dobi v njih neprijetno motivacijo za razmišljanje o svojem lastnem položaju. (V tej zvezi velja opozoriti na češki zbornik O pravljicah, Praga 1961, v katerem je nekaj avtorjev razmišljalo o ustreznosti nekaterih pravljic s stališča zdravstva oziroma psihologa.) J. Rotar opazuje na modelih posameznih pravljic prototip negativne mačhe, ki se mu kaže estetsko utemeljen s stališča pripovedovalke – ogrožene žene in matere ter ugotavlja v njem morebitno opozorilo la bilnemu moškemu, da bi skrbel za dobro svoje

družine in otrok. Verjetnost take trditve vidi tudi v dejstvu, da so bile pripovedi o hudobnih mačedah razširjene predvsem na področjih krščanske civilizacije, kjer je zaradi monogamije prihajalo do nesoglasij, kakršnih ni najti v islamski kulturi.

Poglavja, odmerjena baladi, prinašajo razčlenitev in primerjavo med tematsko-motivacijsko in kompozicijsko-izrazno strukturo ljudske balade Smrt Omera i Merime, ki je nastala v muslimanskem okolju, in njene istrske variante Mikula i Omirka divojka, v zapisu Jakoba Volčiča. Primerjalna razčlenitev ljubezenskega dogodka kaže na razločke med obema tekstoma. Čutno erotična prvina v istrski različici in tudi družbeno okolje v njej sta večplastna. V muslimanskem tekstu je celotno dogajanje usmerjeno ozko na tragiko neizpolnjene ljubezni. Naslednja primerjalna študija pa obravnava ljudsko balado Desetnica in njé pravljčno inačico v ubeseditvi Frana Milčinskega. Socialna izkušnja balade temelji na znaku fevdalnega sistema: pripovedovalec želi opozoriti na etično relevantnost dejanj pri predstavnikih višjega razreda. Opominja na eno od atavističnih prvin v krščanskem eshatološkem vrednotenju, ki se kaže v deklincem trpnem sprejemanju usode brez upiranja in v nazoru, da so ljudje vključeni v usodo brez svoje lastne krivde. Subjektivno tragična materina krivda bi ne bila mogoča v tipološki fenomenologiji pravljice, kjer mora biti mati le absolutno pozitivna, zato je pripovedovalec segel po baladi. Ubeseditiv F. Milčinskega se je izognila religioznosti oziroma legendarno mističnim prvinam vsebinske osnove. Primerjalna analiza navaja struktarno korespondenco med obema tekstoma in interpretira motivacijo pripovedovalčevega ozadja z njegovo socialno izkušnjo. Študija razčlenjuje motivacijsko in izrazno ravnilo v pripovedi pisatelja Milčinskega in v sklepni oceni opozarja na umetniško uspešnost njegove baladne pravljice ter jo po umetniških učinkih primerja z besedilom, kakršna je Andersenova Mala morska deklica.

Pri razčlenjanju basni razmišlja avtor o vprašanju, zakaj je ta književna vrsta pogosto uvrščena v šolska berila. Deloma zaradi lahkega komuniciranja in povezanosti z zgodbami o živalih, ki so blizke otroškemu sprejemanju, in deloma zaradi sugestivnosti personifikacije in alegorije. Lahko pa bi odkrili tudi druge pomene, ki jih odstira bralec v komunikaciji s pisateljem. V sodobni basni se fabula umika novim izraznim sredstvom, moralni nauk je v formalno-kompozicijskem pogledu drugotnega pomena, povezan je s temo ali pa z motivno-dogajalno plastjo in ga bralec odkriva v različnih ravlinah. Morala v basni ni le poučevanje. Med moralo in miselnim sporočilom lahko poteka izrazita notranja napetost. Ob primeru Preglove basni pokaže, kako avtor v njej ustvarja s pomočjo asociativnega in skustvenega sporočila psihološko napetost. Nekatere rčnost morale oziroma njena relativizacija pa je pomenski znak te književne vrste v sodobni literaturi.

Na sledečih straneh publikacije so uvrščene interpretacije nekaterih klasičnih del mladinske književnosti. Tako odkriva J. Rotar npr. v pravljici Hvaležni medved, ki jo je zapisal F. Kotnik, umetniško prepričljivost in moč v vsebinsko poetični plasti, ki se nepričakovano, vendar učinkovito pojavi v trenutku, ko mati premaga strah za lastnega otroka. Poleg realistično pripovedne in vsebinsko poetične plasti je v pravljici poudarjena še tretja – etična oziroma idejna plast. Medsebojna pogojenost omenjenih plasti ustvarja etično ravnino pripovedi, katere poetičnost spremlja drugače otrok in spet drugače odrasli bralec.

Pri problematiki tezne pravljice je bil vzet v poštev kot primer Andersenov Kraljevi slavec. Avtor ponazarja ob tekstu, kaj utede iz njegovega teznega sporočila sprejeti deset- ali enajstleten bralec. V poglobljanju teze s pomočjo negativne in pozitivne aplikacije pa je osvetljena aktualizacija odnosa med umetnostjo in družbo na eksotičnem ozadju, in sicer z idejnega stališča meščanskega demokratizma v času Andersenove mladosti.

Kästnerjevi dvojčici predstavljata klasično moderno prozo z otroškim junakom. Rotar odkriva različne plasti v tekstu na nekaj načinov, s katerimi razčlenjuje konfliktnost zgodbe, ki posega v socialno problematiko današnjega življenja (usode otrok iz razvezanih zakonov). Prikaže, kako posamezni junaki tipološko ustrezajo okorelim predstavam malomeščanskega okusa (dirigent Palfi, gospodična Gerlach, služkinje s podeželja – ne prerastejo okvira ustaljenih predstav o družbenem sloju, ki mu pripadajo). Avtor opaža vplivanje tovrstnega okusa tudi v sklepnem sentimentalno neproblemskem razpletu zgodbe, četudi bi se tu ponujala razlaga, ki bi se bolj opirala na psihologijo otroškega bralca, pri katerem bi harmonizirajoči zaključek narekovalo psihološko obrambne reakcije mladega organizma.

Od proznih tekstov s tematiko nedavne vojne preteklosti je posvečena pozornost delu France ta Bevka – Učiteljici Bredi – obveznemu čtivu v 5. razredu. Analiza je usmerjena na nekatere temeljne etične in splošno vsebinske znake. Poglavje, ki upošteva zgodovinsko razsežnost dela, prinaša razmišljanje o aktualnosti zgodovinske tematike v prozi. Postavlja si vprašanje, katere prvine so nosilci idejnosti in zmogne raznetiti aktualizacijo dela v sedanjem pa tudi v kasnejšem času. Na koncu knjige dodani primer metodične priprave dela za učno enoto, ki jo je izdelal učitelj – praktik deluje precej poučevalno in ni v skladu s celotno usmerjenostjo dela, ki želi prikazati raznolike možnosti, kakršne učitelj lahko v praksi uporablja.

Omenjeni primeri interpretacij obsegajo književne vrste iz učnega programa na osnovni šoli, usmerjene so v precejšnji meri v ljudsko slovstvo. Primerno bi bilo, če bi avtor v sledeči fazi svojega dela razširil krog tudi na druge literarne vrste, ki so v ospredju zanimanja pri učencih osnovne šole: na pustolovski roman, non-fiction, science-fiction, biografski roman, na klasično zgodovinsko prozo in predvsem na interpretacije sodobne poezije, primerne za omenjeno starostno stopnjo. Pesniška zvrst sodi ponavadi prav v tem »nepoetičnem času« med najbolj žgoče probleme. Nastati bi torej mogla sistematična metodična osnova za delo s posameznimi književnimi vrstami.

Druga od publikacij (K umevanju pripovedništva) predstavlja nekatera teoretična izhodišča Rotarjevih interpretacij. Spremlja zlasti vprašanja percepcije in odnosov med ustvarjalcem literarnega dela in njegovim naslovnikom (poslušalcem in bralcem). Ze sprejemalec ustelega izročila je močno vplival na pripovedovalca. V ljudskem slovstvu je pripoved izražala kolektivno občutje in ni se mogla širiti temu navkljub. V moderni literaturi je odnos med avtorjem, delom in naslovnikom bolj zapleten ter se specifično spreminja od enega literarnega dela do drugega in od obdobja do obdobja. Spremenljiva je stopnja upoštevanja bralca pri nastanku dela, spremenljivo je tudi vplivanje bralca na delo, enako spreminljivi so seveda odnosi med ustvarjalcem, literarnim delom in med sprejemalcem. V komunikaciji med pisateljem in bralcem s pomočjo umetniške pripovedi razlikuje J. Rotar proces primarnega značaja (neposredno miselno senzitivna reakcija) in sekundarnega (samostojni procesi fantazije, ki ne sežejo več v območje literarnega dela). Prav tako razlikuje dve skupini bralcev: prva (številnejša) se predaja psihodrami literarnega dela in ga sprejema, druga (manj številna, elitna) pa kritično sodeluje pri individualnem in miselnem sprejemanju psihodrame v umetniški pripovedi. Cilj vsake humane družbe je, da kar čim bolj razširi drugo skupino. Stopnja bralčevega intelektualnega razvoja, njegova senzibilnost, narava njegove percepcije in sodelovanja so načelnega pomena za povednost literarnega dela. S povednostjo je označeno v publikaciji vse, kar

bralca spoznava v tekstu, v makrotekstu, med vrsticami, medtem ko je obseg neposredno izraženega poimenovan s pojmom sporočilnost. Povednost je torej ne le v tesni zvezi s sporočilnostjo in strukturalnimi znaki posameznega teksta, temveč tudi z bralčevo percepcijo. Od narave in vsebine percepcije je odvisna aktualizacija večsmerne oziroma univerzalne pripovedi. Bralčeva percepcija pa je hkrati naravno izhodišče za spoznavanje estetskih prvin umetniškega dela. Literarna zgodovina in formalistično usmerjena teorija literature pogosto ne upošteva konkretnih znakov, pomembnih za percepcijo in zato prav malo pomagata bralcu pri njegovem spoznavanju literarnega dela. V Rotarjevem delu se kaže stališče do bralčeve percepcije, do bralčeve senzibilnosti kot odločujoča prvina na področju literarne in estetske vzgoje na katerikoli stopnji izobrazbe, kot pogoj obstajanja in vplivanja literarnega teksta. Razvoj percepcije šteje avtor za posebej pomembnega v odnosu do sodobnega razvoja umetniške pripovedi, posebej še z oddaljevanjem le-te od tradicije, kar zahteva višjo stopnjo miselnega sodelovanja. Upoštevanje sprejemalca pri literarnem delu se pojavlja v posameznih poglavjih publikacije, ki se nanašajo npr. na spremenljivost stalnice poslušalec-bralec, na percepcijo parabolične in neposredne pripovedi ter na sporočilnost in povednost. Druga poglavja (npr. študija o različni vlogi pripovedovalca v literarnem delu, o stopnji njegove subjektivizacije, o njegovem odnosu do fabule ter poglavje o resentimentu kot ostanku trpkega doživetja) so samo v posredni zvezi s problematiko bralčeve percepcije in interpretacije teksta. V naslednjih fazah bi bilo primerno premakniti v delu posamezna poglavja glede na medsebojne odvisnosti ter najti med njimi bolj sistematično povezavo, ki bi jih osredinila ob kakšni izhodiščni problematiki.

Pri šolskem delu s tekstom priporočata Rotarjevi knjigi upoštevati pri obravnavi več ravnin, ki jih tekst vsebuje in s katerimi komunicirajo mladi bralci na različnih ravneh. Učitelj naj bi pri interpretaciji izhajal iz fabulativno-iluzivne ravni in prešel postopoma k naslednjim, manj jasnim in celovitim in zato težje razločljivim ravninam. Pripravil naj bi si svojo lastno zahtevno interpretacijo in pri delu z mladimi bralci naj bi odkril, kam lahko seže skupaj z vsemi učenci in kje bi bilo nujno preiti k delu s posameznikom.

Znano je, da je interpretacija teksta navadno najslabši člen v učnovzgojnem procesu pri literarnem pouku na šolah. Prevladovanje literarno zgodovinske in literarno teoretične sestavine v izobraževanju učiteljev je pogosto vodilo v zanemarjanje šolske prakse in metodične usmeritve. Rotarjevo gledanje poudarja pri učitelju funkcijo njegovega samostojnega delovanja. Z vključitvijo bralčeve aktivnosti v odnos umetnik – literarno delo nastavlja možnost učenčevega sodelovanja pri interpretaciji. Zasluga Rotarjevega dela je nadalje tudi v dejstvu, da po svoje prispeva k teoriji literarne vzgoje, k metodiki discipline, ki

je v ospredju znanstvenega zanimanja na fakultetah pedagoške smeri v sedanjem času. V tem kontekstu želim omeniti češke pedagoške in filozofske fakultete, kjer je metodika predmeta upoštevana kot disciplina, ki oblikuje učitelja v najbolj profesionalni sestavini njegove izobrazbe. Metodika literarne vzgoje, ki jo predavajo samostojno ob metodiki jezikovne vzgoje, se je kristalizirala v zadnjem desetletju v prispevkih iz vrst visokošolskih učiteljev. Na praški filozofski fakulteti je tovrstno teorijo razvil S. Cenek. Poglobil je filozofske osnove te discipline v povezanosti z marksistično estetiko in podrobneje obdelal nekatera vprašanja, npr. osvetlil odnos med emocionalnim in intelektualnim sprejemanjem umetniške podobe. Dosedaj najpomembnejše Cenekovo delo Uvod v teorijo literarne vzgoje je izšlo v Pragi leta 1979. Njegovi teoretični članki so objavljeni predvsem v reviji Češki jezik in literatura (posvečena je izključno problematiki jezikovne in literarne vzgoje na šolah in izhaja že v 30. letniku). Bralci jezika in slovstva so se seznanili s teoretičnimi pristopi J. Plcha, predavatelja na praški pedagoški fakulteti (O vlogi besedne umetnosti v vzgojnem procesu, Jezik in slovstvo XX, 1974-75, št. 4, s. 90-95). Team znanstvenih delavcev, ki se ukvarjajo s konkretnimi operacijami pri literarnem tekstu, se je oblikoval tudi na pedagoški fakulteti v Hradcu Králové. Tu je nastala npr. publikacija Literarnovzgojne interpretacije (J. Machytka – J. Hubáček, 2. izd. Praha 1979). Rotarjev prispevek je zato treba ocenjevati tudi z vidika razvojnih odvisnosti relativno mlade discipline.

Helena Poláková
Filozofska fakulteta v Ljubljani
Prevedla Albina Lipovec

Nekaj novosti iz poljskega jezikoslovja

1. *Encyklopedia wiedzy o języku polskim. Uredil Stanisław Urbańczyk. Gesla so oblikovali: Marian Kucała, Roman Laskowski, Krystyna Pisarkowa, Walery Pisarek, Kazimierz Polański, Józef Reczek in Stanisław Urbańczyk. Izdala založba Ossolinum v Wrocławu, 1978, v 10 tisoč izvodih.*

Poročilo o pomembnem dosežku poljskega jezikoslovja bi rada začela z nekaj izhodišči, ki jih v uvodu v *Encyklopedijo* navaja njen urednik, Stanisław Urbańczyk. Minilo je že skoraj šestdeset let, odkar sta izšla dva zvezka Poljske enciklopedije, posvečena polskemu jeziku in njegovim zgodovini. Čeprav sta vsebovala vrsto člankov znanih poljskih jezikoslovcev, kot so v tem času bili: J. Łoś, J. Rozwadowski, A. Brückner, J. B. de Courtenay, K. Nitsch nista zaobsegla vseh vednosti o jeziku, hkrati pa so bili tudi članki tako glede na pristop h gradivu kot na zahtevnostno lestvico dokaj različni. Zato je postajala vse bolj potrebna nova jezikoslovna enciklopedija, ki bi – kot piše Urbańczyk – sleherno vednost o poljskem jeziku posredovala poljudno in tako, da bi jo razumel vsak izobražen Poljak.